

Keck Balázs

A SZÁMBELI EGYEZTETÉS MAGYAR—SZERBHORVÁT KONTRASZTIV VIZSGÁLATA

Számos tanulmány foglalkozik a magyar nyelvnek azokkal a tulajdonságaival, amelyek megkülönböztetik az indoeurópai nyelvcsalád nyelveitől. Egyik ilyen tulajdonsága nyelvünknek a szingularitás, az egyes szemlélet. Az egyesség elsősorban a névszóhasználatban szembeötlő, sok elvont és általános fogalmat kifejező főnév, egyetlennek ismert vagy tekintett dolog, anyagnév, páros testrészek, s a hozzájuk tartozó ruhadarabok neve leggyakrabban egyes számban használatos. Ez a szemlélet nemcsak a névszóhasználatban, szemantikai síkon nyilvánul meg, hanem a nyelv más területein is, burkoltabb, kevésbé szembeötlő formában. A számbeli egyeztetés is olyan területe nyelvünknek, amely tükrözi azt a szemléletet, az alany és az állítmány, a jelző és a jelzett szó, az értelmező és az értelmezett, a határozók és a birtokos szerkezetek számbeli egyeztetése.

A számbeli egyeztetés széles kérdésköréből csak egy kérdéssel, az alany és az állítmány számbeli egyeztetésével, illetve ennek a témának is csak egy részével foglalkozom munkámban.

Az alany és az állítmány számbeli egyeztetésének azokat a típusait vizsgálom, ahol az egyesség-többesség szemlélet határozottan megnyilvánul. Olyan mondatokat vizsgálok, amelyekben két egyes számú alannal egyezik az állítmány és egy többes számú és egy egyes számú alanyt követ az állítmány. A vizsgált típusoknál az alanyok egyes szám harmadik személyben állnak.

A szakirodalom állásfoglalása a két egyeztetési típust illetően nem azonos, s a nyelvhasználat is ingadozik. Kettő vagy több egyes számú alanyból álló mondatban az állítmány állhat egyes számban, ami a magyarban gyakoribb eset, de állhat többes számban is. „Több egyes számú alany van elül a mondatban, utóbb következik az állítmány, ezt megegyeztetik alakilag a legközelebbi megelőző alannal: azaz egyes számba kerül. Ilyen alakú egyeztetés jobban megfelel a magyar nyelvszokásnak, mint az értelmi egyeztetés” — állapítja meg Klemm Imre¹, de ugyanő mondja, hogy ilyen típusú mondatokban „sokszor értelmileg szokták megegyeztetni az állítmányt a megelőző egyes számú alanyokkal: azaz többes számba kerül.” Az utóbbi egyeztetés rendszerint akkor fordul elő, amikor az alanyok tulajdonnevek.

A nézetek különösen a másik egyeztetési típusnál oszlanak meg, amelynél az egy vagy több többes számú alanyokat egy egyes számú alany követi, s ezekkel egyes vagy többes számban egyezik az állítmány. Némelyek szerint ilyen esetben helyesebb a többes számú állítmány, mások az egyes számú állítmányt tekintik magyarosabbnak. Nyilvánvaló, hogy mindkét kizárólagos szemlélet merev, Rácz Endre megállapítása szerint: „Kétféle egyeztetés küzd itt egymással: az értelmi (amely szerint az állítmány többes számú) és az alaki (az állítmány számának a legközelebbi alanyéhoz való igazodása), s leghelyesebb érvényesíteni mind a kettőt”.²

A két egyeztetési típust a jobb szemléletesség kedvéért a következőképpen ábrázolhatjuk:

1. Ssg. + Ssg. + Psg./pl.
2. Spl. + Ssg. + Psg./pl.

ahol az S az alanyt, a P az állítmányt jelöli, az sg. rövidítés az egyes alakra, a pl. a többes alakra vonatkozik. Mind a két egyeztetési típusnál lehetséges mind a két megoldás. A Ssg. + Ssg. + Psg. egyeztetési típust alaki egyeztetésnek nevezzük, mivel az egyes alakú alanyokat egyes alakú állítmány követi. A Ssg. + Ssg. + Ppl. egyeztetési típust pedig értelmi egyeztetésnek, mivel két, tehát egynél több egyes számú alanyt többes alakú állítmány követ.

A másik egyeztetési típusnál is kettős a lehetőség, az alany és az állítmány egyeztetése itt is lehet alaki: Spl. + Ssg. + Psg., ahol az állítmányhoz közelebb álló alany egyes számú, ott az állítmány is egyes számba kerül, és értelmi egyeztetés: Spl. + Ssg. + Ppl., ahol a két alanyra és különösen az egyik többes alakú alanyra való tekintettel az állítmány többes számú lesz. Meg kell jegyeznünk, hogy az alaki egyeztetés nem okvetlenül azonos az állítmánynak egyes alakban való egyeztetésével, mint ahogy a többes alakban való egyeztetés is lehet alaki egyeztetés. Az alany és az állítmány számbeli egyeztetésének bizonyos típusainál az egyeztetés lehet egyben alaki és értelmi is, pl. amikor egy többes számban levő alanyt többes számban levő állítmány követ vagy, ha egy egyes számú alanyt egyes számú állítmány követ vagy mondjuk egy egyes számú és egy többes számú alanyt egy többes számú állítmány követ. Mind a három egyeztetési típusnál az állítmány alakilag is és értelmileg is megegyezik az alannal, illetve az alanyokkal. Erre a jelenségre hívja fel a figyelmet Rácz Endre is: „A tulajdonképpeni kongruencia az alaki egyezés, amelyben az egyeztetett tag az irányító tag alakját másolja. Az értelmi egyeztetés rendszerint ennek az alaki egyeztetésnek a rovására érvényesül, ilyenkor az egyeztetett tag az irányító tagnak nem az alakjához, hanem jelentéséhez igazodik. Az értelmi egyeztetés tehát voltaképpen alaki inkongruencia, leszámítva néhány olyan esetet, amelyben egybeesik az alaki és az értelmi egyeztetés (ez különösen akkor fordulhat elő, amikor az irányító tag olyan halmazott mondatrészt, amelynek tagjai vegyesen egyes és többes számúak).”³

Az előzőkben képlettel ábrázolt alany-állítmány egyeztetési típusokat egy-egy példamondattal jobban megvilágíthatjuk:

Ssg. + Ssg. + Psg./pl.

(Péter és Pál elment(ek) az iskolába.)

Mint láthatjuk kétféle egyeztetés lehetséges:

Ssg. + Ssg. + Psg.

(Péter és Pál elment az iskolába.)

A fenti mondatban a két egyes számú tulajdonnevet, amelyek a mondatban az alany szerepét töltik be, egyes alakú ige követi, állítmányi funkcióban. Ezzel az alaki egyeztetési típussal kapcsolatban állapítja meg Klemm Imre, hogy jobban megfelel a magyar nyelvnek és számos példát említ.⁴

A második egyeztetési lehetőség pedig:

Ssg. + Ssg. + Ppl.

(Péter és Pál elmentek az iskolába.)

Ezzel az egyeztetési változattal kapcsolatban Klemm érdekes megállapítást tesz az értelmi egyeztetés elterjedésére: „Több egyes számú alany van elül az állítmány utánuk következnek, ilyenkor sokszor értelmileg szokták megegyeztetni az állítmányt a megelőző egyes számú alanyokkal: azaz többes számba kerül. Ilyen esetben az alanyok egyedeinek foghatók föl, határozott magánvaló fogalmat jelölnek, rendszerint tulajdonnevek, ezért élénkebben merül föl a többes szám fogalma, és ezért ilyenkor értelmi egyeztetéssel gyakran többes számban szokták használni az állítmányt. Ilyen esetben indulhatott meg az értelmi egyeztetés több egyes számú alany után és innen terjedhetett át más természetű alanyok állítmányára”.⁵ s a továbbiakban megjegyzi: „de a magyaros nyelvszokás ilyenkor inkább az egyest kedveli.”

A másik egyeztetési típus:

Spl + Ssg. + Psg./pl.

(A gyerekek és Péter elment(ek) az iskolába.)

Itt is, mint az előző egyeztetési típusnál két megoldás lehetséges:

Spl. + Ssg. + Psg.

(A gyerekek és Péter elment az iskolába.)

Példamondatunkban egy többes számú és egy egyes számú alanyt (az adott esetben köznevet és személynevet) egyes számú állítmány követ. Itt az egyeztetés alaki. Ezzel a típussal kapcsolatban Rácz Endre, az előzőekben idézet tanulmányában a következőket mondja: „Ez a típus is meglepően gyakori, ... jóllehet itt nem esik egybe az alaki és az értelmi egyeztetés.”⁶

Ugyanennek az egyeztetési típusnak a másik változata:

Spl. + Ssg. + Ppl.

(A gyerekek és Péter elmentek az iskolába.)

A vizsgált egyeztetési típusnak ez a változata értelmi egyeztetés, a többes alakú alanyt egyes alakú alany, ezt pedig többes alakú állítmány követi, s ez a tendencia megerősödik, ha a többes számban levő alanyt egynél több egyes számú alany követi. Rácz Endre vizsgálata szerint ez közepes gyakoriságú egyeztetési típus nyelvünkben.⁷

Az alany és az állítmány számbeli egyeztetése több körülménytől függ. Általában véve függ attól, hogy az alany milyen szófaj, megelőzi-e jelző vagy sem, követi-e értelmező, s természetesen attól is függ az egyeztetés, hogy hány és milyen számú alany van a mondatban, de erről az utóbbi szemponttól az eddigiek folyamán már szóltunk. Fontos mozzanat az egyeztetésnél a szórend is, nem mindegy ugyanis, hogy az állítmány, amelyet az alanyokkal egyeztetünk, megelőzi-e vagy követi az alanyokat, esetleg közéjük ékelődik. A szakirodalom is nagy jelentőséget tanúsít a szórendnek az alany és az állítmány egyeztetésénél (lásd Klemm és Rácz i.m.). Az általunk vizsgált első egyeztetési típusnál az alanyok és az állítmány szórendjét a következőképpen mutathatjuk be:

1. Ssg. + Ssg. + Psg./pl.
2. Ssg. + Psg./pl. + Ssg.
3. Psg./pl. + Ssg. + Ssg.

A fenti mondatképletből láthatjuk, hogy az első esetben az állítmány az alanyok után következik, a második esetben a két alany közé ékelődik, a harmadik esetben pedig megelőzi az alanyokat. Attól függetlenül tehát, hogy hol helyezkedik el az állítmány a mondatban, az egyeztetés lehet alakai vagy értelmi.

Hasonlóképpen helyezkedhet el az állítmány az általam vizsgált másik egyeztetési típusnál is:

1. Spl. + Ssg. + Psg./pl.
2. Spl. + Psg./pl. + Ssg.
3. Psg./pl. + Spl. + Ssg.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az Spl. + Psg. + Ssg. és a Psg. + Spl. + Ssg. típusváltozatoknál az állítmány sem alakilag, sem értelmileg nem egyezik az alanyokkal, s ezért az ilyen egyeztetés csak elvétve fordul elő a nyelvben, helytelen mondat szerkesztésben (lásd Rácz Endre i.m. Mny. 67.).

Noha a felsorolt körülményeknek fontos szerepük van az egyeztetésnél, ezekkel ez alkalommal nem foglalkozom. Egy másik jelenséget vizsgálok munkámban, ami szintén hatással van az alany és az állítmány számbeli egyeztetésére, jóllehet nehéz az előzőkben említett nyelvi körülményekkel egy nevezőre hozni. Ez a jelenség a környezetnyelv-

nek a hatása (esetünkben a szerbhorvát nyelv), illetve a környezetnyelv számbeli egyeztetésének a magyar egyeztetésre gyakorolt hatása.

A szerbhorvát nyelv a magyartól eltérően inkább plurális, többes szemléletű. A pluralitás nemcsak a névszóragozásban, a pluralia tantumok elterjedt használatában, hanem a számbeli egyeztetés tekintetében is látható.

A vizsgált két egyeztetési típus a szerbhorvát nyelvben is megtalálható, mindkét típusváltozat, tehát lehetséges az alaki és az értelmi egyeztetés is. Mindkét egyeztetési típusnál a nyelvhasználat inkább az értelmi egyeztetés, illetve a pluralitás felé hajlik, ritkább az alaki egyeztetés, esetünkben az állítmány egyes számban való használata. Tomo Maretić Nyelvtanában olvashatjuk: „Ha nemcsak egy, hanem kettő vagy több alany van, akkor... az állítmány többes számban áll.”⁹ Az első egyeztetési típusnál tehát gyakoribb változat az Ssg.+Ssp.+Ppl. típusú egyeztetés.

Ezzel az egyeztetési típussal kapcsolatban állapítja meg M. Stevanović a következőket: „Ahhoz, hogy az állítmány az alanyhoz igazodjon és többes számban álljon, az utóbbinak nem kell többes alakúnak lennie. Annak ellenére, hogy az alany nem ilyen alakú, az állítmány többnyire többes számban használatos, amikor több személynek vagy tárgynak tulajdonít valamit.”⁹ Vuk és Maretić ugyan számos példát említ az alaki egyeztetéssel kapcsolatban, Stevanović azonban másutt is hangsúlyozza, hogy ez a típusú egyeztetés ritkábban fordul elő: „Kevésbé általános, és a mai nyelvben ritkább az egyes alakú állítmány használata akkor, amikor az alany több egymás melletti főnév.”¹⁰

A másik egyeztetési típusnál az Spl.+Ssg.+Psg./pl. típusnál már gyakoribb az állítmány egyes számban való egyeztetése. Az ilyen egyeztetéssel kapcsolatban T. Maretić a következőket mondja: „Az alanyok különböző számúak és neműek lehetnek. Ilyenkor az ige a közelebb álló (legközelebbi) alany számához igazodik vagy pedig a mondat első alanyának számához.”¹¹

A számbeli egyeztetés a szerbhorvát nyelvben is a magyarhoz hasonlóan számos tényezőtől függ, amelyeknek a vizsgálatába ez alkalommal nem bocsátkozom. A többi között a szerbhorvát nyelvben is az alany és az állítmány egyeztetésére az adott környezetben más nyelv is hatással lehet, ha nem is olyan irányú és méretű, mint feltevésem szerint a magyar nyelvhasználatban tapasztalható.

A szerbhorvát nyelv, nagyon is általános megállapítás szerint, mint az előzőekben is említettük, az alany és az állítmány számbeli egyeztetése tekintetében inkább az értelmi egyeztetés felé hajlik. Az általam vizsgált első egyeztetési típusnál kimondottan az értelmi egyeztetés érvényesül, a második típusnál pedig mind a két egyeztetésre, az értelmi és az alaki egyeztetésre is van példa.

Ezzel szemben a magyar nyelvben, ugyancsak az előzőekben említett példák és vélemények alapján megállapíthatjuk, hogy az alaki egyeztetés gyakoribb, különösen az első egyeztetési típusnál, az értelmi egyeztetésre pedig az alaki egyeztetés mellett inkább a második típusnál találunk példát.

Ez a megállapítás az alaki és az értelmi egyeztetést illetően lehet,

hogy általános, mégis az eddigi tudományos vizsgálatok azt mutatják, hogy: „...nyelvünkben az értelmi egyeztetés visszaszorulóban van akkor, ha az alaki egyeztetés ökonómikusabb, s egyúttal kielégíti az egyértelmű információ követelményeit.”¹²

Az alany-állítmány e két egyeztetési típusánál a szerbhorvát nyelv kétnyelvű környezetünkben feltehetően gyengíti a magyar nyelvnek az alaki egyeztetésre irányuló tendenciáját, illetve olyan esetben, amikor kettős megoldás lehetséges, amikor a magyar nyelvhasználat az alaki és az értelmi egyeztetés között ingadozik, a szerbhorvát környezetnyelv hatására az értelmi egyeztetés érvényesül.

Ezzel a feltevéssel végeztem vizsgálatot olyan nyelvi környezetben, ahol a szerbhorvát környezetnyelv nemcsak a tágabb értelemben vett környezetben (község, város, utca), hanem a szűkebb környezetben is (iskola, család) állandóan jelen van.

Vizsgálatomnak az volt a célja, hogy alapul, irányadóul szolgáljon egy kimerítő nyelvhasználati kutatásnál, amely a magyar és a szerbhorvát nyelv egység-többség összevetését tekinti feladatának.

Választásom az újvidéki Petőfi Sándor Általános Iskola hetedik osztályára esett. Ez a csoport a magyar—szerbhorvát kétnyelvűség olyan típusába tartozik, ahol az oktatás az anyanyelven, magyarul folyik, s a tanulók a szerbhorvátot rendes tantárgyként tanulják az iskolában. A diákok olyan községben, illetve városban élnek, ahol a környezetnyelv, a szerbhorvát dominál.

A tanulók kérdőívet¹³ töltötték ki, amely az iskolában és a családban való nyelvhasználatról szolgáltatott adatokat. A válaszokból megtudtuk, hogy a tanulók a magyart vagy a szerbhorvátot használják-e a családban, illetve az iskolában, ha a mindennapi életéről, a családban, azaz az iskolában történekekről, a televízióban látottakról, a filmekről, színházról, kulturális eseményekről, magánéletükről, személyes problémáikról vagy időszerű hazai és külföldi eseményekről beszélgetnek a családtagokkal, illetve a magyar vagy szerbhorvát anyanyelvű diákokkal.

A kérdőív eredménye azt mutatja, hogy a 27 kérdezett diák közül huszonketten, mintegy 81 százalék, odahaza a magyar nyelvet használja, 19 százalék pedig a szerbhorvátot, illetve mindkét nyelvet. Az anyanyelv tehát a családban dominál.

Az iskolai nyelvhasználat tekintetében a megoszlás már sokkal nagyobb.

A magyar tagozatra járó társaikkal a diákok közül kb. 59 százalék magyarul, 11 százalék szerbhorvátul, 30 százalék pedig magyarul és szerbhorvátul beszél.

A szerbhorvát tagozatra járó, magyar nemzetiségű társaikkal a diákok közül kb. 19 százalék magyarul, 35 százalék szerbhorvátul, 46 százalék pedig magyarul és szerbhorvátul beszél.

A szerbhorvát tagozatról való nem magyar nemzetiségű társaikkal a tanulók közül mintegy 98 százalék szerbhorvátul beszél.

A nyelvhasználat szempontjából fontos adatokat kaptunk a diákok olvasottságáról.

A magyar nyelvű napi sajtót a diákok közül 61 százalék olvassa, a

szerbhorvát nyelvű napi sajtót pedig 55 százalék. A diákok közül magyar nyelven 77 százalék olvas szépirodalmi műveket, szerbhorvát nyelven 18 százalék. Nagy a különbség a szórakoztató irodalom olvasottsága tekintetében. Szerbhorvát nyelven minden diák (100%) olvas szórakoztató irodalmat, míg magyar nyelven csak 66 százalék.

A kérdezettekre vonatkozó általános adatok szerint minden diák (100%) magyar nemzetiségűnek vallja magát, s két diák (7%) kivételével mindannyian (93%) a magyart tekintik anyanyelvüknek.

A szülőkre vonatkozó adatok azt mutatják, hogy az édesapák közül huszonketten (81%) magyar nemzetiségűek és huszonnégyen (89%) magyar anyanyelvűek. Öt édesapa (18,5%) nem magyar nemzetiségű és három (11%) nem magyar anyanyelvű. Minden diák édesanyja (100%) magyar nemzetiségű és anyanyelvű.

Mint már az előzőkben említettem, az alany és az állítmány számbeli egyeztetésének két típusát vizsgálom a diákok nyelvhasználatában. E célból egy tesztet készítettem el, amelyet a következőkben bemutatok:

1. Egészítsd ki az igéket múlt idejűvé, hogy a mondat helyes legyen:

Jóska és András megterít—— ebédre. Mielőtt hozzálát—— a terítéshez, megnéz——, hogy mi van az asztalon. Hamutárcák és egy váza áll—— az asztalon. Jóska és András gyorsan lerak——, aztán vett—— az abroszt, s leborít—— az asztalt. Kések, villák, s egy merőkanál kerül—— elő az asztalfiókból. Jóska és András kanalak után néz——, de sehol sem talál——. Az asztalfiókban csak egy nagykanál és egy kiskanál hever——. — No, beérjük ezzel is — és pár pillanat múlva Jóska és András vidáman kanalaz—— a levest, Jóska nagykanállal, András meg kiskanállal.

2. Hogyan mondanád? Húzd alá az egyik mondatot.

Anna és Eszti elment sétálni.
Anna és Eszti elmentek sétálni.

* * *

Apja és anyja türelmetlenül várták Jóskát.
Apja és anyja türelmetlenül várta Jóskát.

* * *

Az erdőbe beszaladt a nyúl és a róka.
Az erdőbe beszaladtak a nyúl és a róka.

* * *

Nővéreim és öcsém tegnap a virágárusnál jártak.
Nővéreim és öcsém tegnap a virágárusnál járt.

* * *

A katonák meg a tiszt az erdő felé mentek.
A katonák meg a tiszt az erdő felé ment.

* * *

Elsápadt a kisfiú és a társai.
Elsápadtak a kisfiú és a társai.

3. Az alábbi mondatokat fordítsd le magyar nyelvre:

1. Ana i Marija su se igrale u dvorištu.
2. Moj brat i njegov drug zajedno idu u školu.
3. Na stolu leži olovka i sveska.
4. Svi đaci i nastavnik su otišli na izlet.
5. Ovce i vuk jure na livadi.
6. Najlepše peva moja sestra i njene drugarice.

Mind a három feladatban a tanulók két megoldás közül választhatnak, attól függően, hogy az alaki vagy az értelmi egyeztetést tekintették helyesebbnek.

Az első feladatban vizsgáljuk először azokat a mondatokat, amelyekben két egyes számú alanyt követ az állítmány. Ezek a következő mondatok:

1. Jóska és András megterít—— ebédre.
2. Mielőtt hozzálát—— a terítéshez, megnéz——, hogy mi van az asztalon.
3. Jóska és András gyorsan lerak——, aztán vett—— az abroszt, s leborít—— az asztalt.
4. Jóska és András kanalak után néz——, de sehol sem talál——.
5. Az asztalfiókban csak egy nagykanál és egy kiskanál hever——.
6. — No, beérjük ezzel is — és pár pillanat múlva Jóska és András vidáman kanalaz—— a levest, Jóska nagykanállal, András kiskanállal.

Az állítmányt, illetve az állítmányokat ezekben a mondatokban a diákok 33 százaléka alakilag egyeztetette, az Ssg. + Ssg. + Psg. megoldást választotta, 67 százalék pedig értelmileg egyeztetett, az Ssg. + Ssg. + Ppl. típusú egyeztetést választotta.

Az első mondatban az állítmányt a diákok közül 52 százalék alakilag, 48 százalék pedig értelmileg egyeztetette.

A többi mondatban is, az ötödik mondat kivételével túlsúlyban van az értelmi egyeztetés. A második mondatban az alaki egyeztetés 22 százalék, az értelmi egyeztetés 78 százalék. A harmadik és a negyedik mondatban a diákok 93 százaléka értelmileg egyeztetett, 7 százalékuk pedig alakilag. Az ötödik mondatban az alaki egyeztetés van túlsúlyban (97%), az értelmi egyeztetéssel szemben (3%). A hatodik mondatban ismét az értelmi egyeztetés érvényesült nagyobb mértékben (86%) az alakival szemben (14%).

Az első feladatban az Spl. + Ssg. + Psg./pl. egyeztetési típusra két példamondatban van lehetőség:

1. Hamutárcák és egy váza áll—— az asztalon.
2. Kések, villák és egy merőkanál kerül—— elő az asztalfiókból.

A tanulók ebben a két mondatban az állítmányt túlnyomórészt alakilag egyeztettek, a diákok 95 százaléka, s csak 5 százalék választotta az értelmi egyeztetést.

Az első mondatban a tanulók 97 százaléka alakilag egyeztetette az állítmányt, 3 százalék értelmileg, a második mondatban pedig 93 százalék az alak és 7 százalék az értelmi egyeztetés.

A második feladatban is kétféle egyeztetési típus van, az Ssg. + Ssg. + Psg./pl. és az Spl. + Ssg. + Psg./pl. egyeztetési típus. Az első egyeztetési típussal kapcsolatban a tanulók a következő mondatpárok közül választhattak:

1. Anna és Eszti elment sétálni.
Anna és Eszti elmentek sétálni.
2. Apja és anyja türelmetlenül várták Jóskát.
Apja és anyja türelmetlenül várta Jóskát.
3. Az erdőbe beszaladt a nyúl és a róka.
Az erdőbe beszaladtak a nyúl és a róka.

A diákok 53 százaléka az alak egyeztetést, 47 százalék pedig az értelmi egyeztetést tekintette helyesebbnek. Lássuk a megoldásokat mondatonként:

Az első mondatban az értelmi egyeztetés van túlsúlyban, a diákok 71 százaléka az értelmi egyeztetést választotta, 29 százalék pedig az alak egyeztetést. A második mondatban is az értelmi egyeztetés gyakoribb (67%) az alak egyeztetésénél (33%). A harmadik mondatban a tanulók túlnyomó része az állítmány alak egyeztetését tekintette helyesebbnek (93%) az értelmi egyeztetéssel szemben (7%).

A másik egyeztetési típusra is három példamondat van ebben a feladatban:

1. Nővéreim és öcsém tegnap a virágárusnál jártak.
Nővéreim és öcsém tegnap a virágárusnál járt.
2. A katonák meg a tiszt az erdő felé mentek.
A katonák meg a tiszt az erdő felé ment.
3. Elsápadt a kisfiú és a társai.
Elsápadtak a kisfiú és a társai.

Ennél az egyeztetési típusnál is a példamondatok közül a diákok többen választották az értelmi egyeztetést (68%), az alak egyeztetésénél (32%).

Az első két mondatban a tanulók helyesebbnek tartják az értelmi egyeztetést, a harmadik mondatban viszont inkább az alak egyeztetést tekintik jobb megoldásnak. Az első mondatban 82 százalék az értelmi egyeztetést választotta, 18 százalék pedig az alakit. A második mondatban a tanulók 89 százaléka azt a mondatot választotta, ahol az egyeztetés értelmi, 11 százalék pedig az alak egyeztetéses mondatot. A harmadik mondatban az alak egyeztetést a diákok 67 százaléka az értelmi egyeztetést pedig 33 százalék tekinti helyesebb megoldásnak.

A harmadik feladatban, a szerbhorvát mondatok magyarra való

fordításában is a tanulók egyaránt alkalmazhatnak alaki és értelmi egyeztetést.

A hat szerbhorvát mondatot a diákok úgy fordították, hogy az állítmányt, amely a szerbhorvát mondatokban is, két mondat kivételével értelmileg egyezik az alanyokkal, 58 százalékban értelmileg egyeztették, 42 százalékban pedig alakilag.

Az első két szerbhorvát mondatot a diákok úgy fordították le, hogy az állítmányt inkább értelmileg egyeztették a két egyes számú alanyval, a szerbhorvát mondatok számbeli egyeztetésének megfelelően. Az első mondatban az értelmi egyeztetés 89 százalékban jutott érvényre az alakival szemben, amely 11 százalék volt. A második mondatban még nagyobb a különbség az értelmi (93%) és az alaki egyeztetés között (7%). A harmadik szerbhorvát mondatban az alany-állítmány egyeztetése alaki, a diákok 97 százaléka a magyar fordításban is alaki egyeztetést alkalmazott, 3 százalék pedig értelmi egyeztetést. A negyedik mondat fordításánál is gyakoribb az értelmi egyeztetés (71%) az alaki egyeztetésnél (29%). Az ötödik mondatban ugyancsak a többes számú egyeztetés van túlsúlyban (67%) az egyes számú egyeztetéssel szemben (33%). Az utolsó mondatban az alaki egyeztetés a gyakoribb (82%), az értelmi egyeztetés ritkább (18%).

Az elemzés eredményeinek ismertetése után meg kell tennünk észrevételeinket anélkül, hogy messzemenő következtetésekbe bocsátkoznánk. Egyértelmű megállapításokat a szerbhorvát nyelv számbeli egyeztetésének a magyarra gyakorolt hatásával kapcsolatban annál kevésbé sem tehetünk, mivel jelenleg még nem állnak rendelkezésünkre más csoportokkal (egynyelvű vagy legalábbis olyan csoport, amelynél az anyanyelv a környezetnyelvvél szemben jobban dominál) végzett vizsgálatok.

Igen nehéz lenne megállapítani, hogy az első egyeztetési típusnál (Ssg. + Ssg. + Psg./pl.), ahol a magyar nyelvhasználat ingadozik az alaki és az értelmi egyeztetés között, milyen mértékben erősíti meg a szerbhorvát nyelv az értelmi egyeztetést. Ezért be kell érniünk azzal a feltevéssel, hogy a szerbhorvát környezetnyelv is hatással lehet kétynyelvű környezetünkben az értelmi egyeztetésnek a nyelvhasználatban való térhódítására. Ez a feltevés talán leginkább a teszt harmadik feladatában igazolódik, amelynek a megoldásánál, a fordításban, a tanulók az első egyeztetési típusnál túlnyomórészt értelmileg egyeztettek, a szerbhorvát mondatok mintájára. Felmerülhet a kétely, hogy a diákok a fordításnál szöveghűsre törekedtek, többnyire emiatt éltek az értelmi egyeztetéssel, nem pedig azért, mert a nyelvérzékük ezt a megoldást sugallta, noha a vizsgálat vezetője figyelmeztette őket, hogy szabadon, magyarosan fordítsanak. Ennek ellenére mindaddig, amíg nem végzünk részletesebb vizsgálatot, helyet adhatunk ennek a kételynek, s a feladat megoldásának eredményeit nem tekinthetjük feltevésünk szilárd bizonyítékának.

A másik egyeztetési típusnál (Spl. + Ssg. + Psg./pl.) még kevésbé vehetjük biztosra a szerbhorvát nyelv hatásának jelentőségét, ugyanis ennél az egyeztetési típusnál a két nyelv közelebb áll egymáshoz, a szerbhorvátban csakúgy mint a magyarban, az alaki egyeztetés mellett

előfordul az értelmi egyeztetés is, de talán valamivel gyakrabban. A tanulók ennél a típusnál inkább az alaki egyeztetés felé hajlottak, s még az utolsó feladatban is, amelynek a megoldásánál véleményünk szerint a szerbhorvát nyelv leginkább közrejátszott az értelmi egyeztetés érvényre juttatásában, a hatodik mondatban is, az alaki egyeztetés volt gyakoribb.

Annak ellenére azonban, hogy más-más kétnyelvű és esetleg egy egynyelvű kontrollcsoport összehasonlító vizsgálata nélkül nem juthatunk megbízható eredményekhez, ez a vizsgálat már akkor is elérte célját, ha felhívta a figyelmet egy olyan nyelvhasználati kérdésre, amely még további kutatásra vár.

J E G Y Z E T E K

¹ Klemm Imre: A számbeli egyeztetés főbb kérdései a magyarban (Nyr. 78. 168—69.).

² Rác Endre: Az állítmány számbeli egyeztetése több különböző számú alanyal a mai magyar nyelvben (MNy. 67. 146.).

³ Rác Endre: Az értelmi egyeztetés a magyar nyelvben (Ny.tud. Ért. 78. 477.).

⁴ Klemm Imre: i. m. (Nyr. 78. 169.).

⁵ Klemm Imre: i. m. (Nyr. 78. 169.).

⁶ Rác Endre: i. m. (Mny. 67. 150.).

⁷ Rác Endre: i. m. (Mny. 67. 152.).

⁸ Tomo Maretić: Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika 1963. Matice Hrvatska Zagreb (429—30.).

⁹ M. Stevanović: Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistemi i književnojezička norma) Naučna Knjiga, Beograd 1974, drugo izdanje (II. 125.).

¹⁰ M. Stevanović: i. m. (125.).

¹¹ T. Maretić: i. m. (447.).

¹² Rác Endre: i. m. (Ny.tud. Ért. 482.).

¹³ A többnyelvű nyelvhasználati kérdőív magyar—szerbhorvát rövidített változata (Szerző: Mikes Melánia).

R E Z I M E

MAĐARSKO—SRPSKOHVATSKO KONTRASTIVNO ISTRAŽIVANJE KONGRUENCIJE

Za razliku od indoevropskih jezika, u mađarskom jeziku možemo da uočimo izvesnu tendenciju singulariteta. Ova tendencija se javlja i u kongruenciji, u slaganju subjekta i predikata po broju. U ovom radu se prikazuju izvesni tipovi kongruencije koji postoje i u mađarskom i u srpskohrvatskom jeziku, ali u mađarskom jeziku subjekt i predikat u nekim tipovima kongruencije se češće slažu u jednini nego u množini, a u srpskohrvatskom jeziku obratno.

Autor rada pomoću testova pokušava da ustanovi da li je došlo do pomeranja u kongruenciji u govoru učenika osnovne škole u odnosu na standardni jezik, tj. da li kod učenika pod uticajem srpskohrvatskog jezika tendencija singulariteta slabi. U radu se samo postavljaju pitanja u vezi problematike kongruencije, a odgovore na ta pitanja će dati buduća istraživanja.

RESÜMEE

UNGARISCH—SERBOKROATISCHE KONTRASTIVE ERFORSCHUNG DER KONGRUENZ

Im Unterschied zu den indoeuropäischen Sprachen ist im Ungarischen ein gewisse Singularitätstendenz zu beobachten. Sie ist auch bei der Kongruenz, bzw. bei der Übereinstimmung von Subjekt und Prädikat hinsichtlich des Numerus, gegenwärtig. In dieser Arbeit wurden gewisse Kongruenztypen dargestellt, die sowohl im Ungarischen, als auch im Serbokroatischen vorhanden sind, aber bei denen die Übereinstimmung des Subjekts mit dem Prädikat im Ungarischen häufiger im Singular, im Serbokroatischen umgekehrt im Plural vorkommt.

Der Autor dieser Arbeit hat auf Grund von Tests versucht festzustellen, ob in der Sprache der Volksschulschüler zur Kongruenzverschiebung im Vergleich zu der Standardsprache gekommen ist, d.h. ob es zur Abschwächung der Singularitätstendenz unter dem Einfluß der serbokroatischen Sprache gekommen ist. In dieser Arbeit wurden nur Fragen der Kongruenzproblematik gestellt, deren Beantwortung weiterer Forschung bedarf.